

Len

2158

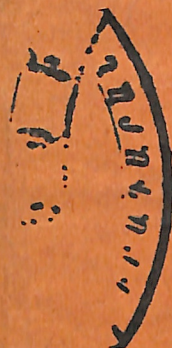
1999

[Կառավարության Ժողով] 21.1.15-ն

Հրատարակութիւն Անդերսոնի

ՈՒՐԻՇԻ ԳԵՐԵՋՍԱՆԻ ՎՐԱՅ

ԱՌԱՆՑ ԱՐՏԱՍՈՒՔԻ ԵՆ ԼԱՅ ԼԻՆՈՒՄ

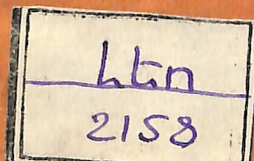
Երկրորդ տպագրութիւն

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Իլեհրաւարձ սպարան «ՀԵՐՄԷՍ» բնկ., Մաղաթեան փ.15.

1905

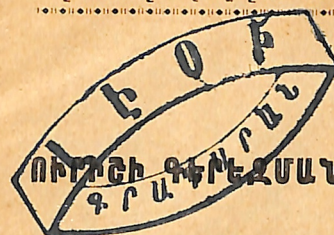
(97)

Լեո

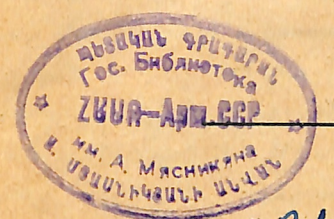
2158

Հրատարակութիւն Անտէրսօնի ✓

ԱՌԱՆՑ ԱՐՏԱՍՈՒՔԻ ԵՆ ԼԱՅ ԼԻՆՈՒՄ

Նրկրորդ տպագրութիւն

72158-60

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Էլեկտրատպագրութիւն «ՀԵՐՄԷՍ» ընկ., Մադարեան փ.15.

1905

(94)

218 2163

✓Дозволено цензурою 5 Мая 1905 г. Тифлисъ.

Ա.

Յիրաւի աղքատութիւնը դժուար, մինչև անգամ ծանր դժուարութիւն է. բայց եթէ մարդ մի քիչ աւելի խորը մտածէ, նորա հետ էլ կարելի է հաշտուել:

Աղքատների կեանքը պատմելուց առաջ, թո՛ղ տուր նկատել, սիրելի ընթերցող, որ աղքատութիւնն ունի իւր շատ վատ կողմերն էլ. այսինքն այն տեսակ կողմեր, որոնք սպանում են մարդուն, մեռցնում են նորա մէջ ամեն մի մարդկային զգացմունք և միևնոյն ժամանակ առաջնորդում են նորան դէպի այն տեսակ գործեր, որոնց մասին շատ հարուստներ մտքներովն անգամ չեն կարող անցկացնել...: Աղքատութիւնը պատճառ է լինում մի աւելի սարսափելի դրութեան—մուրացկանութեան. իսկ մուրացկանութիւնը ծնունդ է տալիս ամենատեսակ յանցանքների: Սակայն չկարծես, ընթերցող, որ աղքատութիւնը միմիայն չարիք և նախանձ է յառաջացնում: Ո՛չ, ընդհակառակը նա ունի իւր շատ ազնիւ ու լաւ կողմերն էլ: Աղքատութեան այդ ազնիւ կողմը կարելի է հասկանալ միայն այն

ժամանակ, երբ մարդ դուրս է գալիս փողոց և տեսնում է թէ ինչպէս աղքատի առաջ ցածանում և նուաստանում են այդ փարթամացած վաճառականները, այդ քէզլիճների կապալառուները, այդ սրիկայների և աւազակների որդիները, որոնք ծիծաղում են աղքատի հագուստի, նրա կերած ու խմածի վրայ... մինչդեռ նա մաքուր և անբիծ խղճմտանքով և վեհօրէն նայում է ուղիղ նոցա ճակատին և շարունակում է ծամել այն հացի կտորը, որը նա աշխատել է իւր ճակատի քրքրտինքով, և երբ նա գիշերը պառկում է իւր կոշտ անկողնի մէջ, նորա աչերը խփվում են այնպէս խաղաղ ու հանդարտ, ինչպէս անմեղ մանուկներինը:

Նայեցէք. արջը արջութիւնով, որ մի կատաղի գազանէ, կուշտ ժամանակ երբէք չէ յարձակվում մարդու վրայ. բայց երբ նորա փորը քաղցած է, այն ժամանակ մարդն էլ չէ ազատվում նորա ահուելի ճանկերից: Այդպէս է նաև մարդը. ինչքան էլ հեզ ու բարի լինի նա, բայց եթէ փորը դատարկ է և ուտելու ոչինչ չկայ, վստահ եղէք որ քաղցածութիւնը կըստիպէ նորան նոյնպէս կատաղի և չար լինել, ինչպէս ամեն մի վայրենի գազան:

Ահա մի փոքրիկ պատմութիւն, որը կարող է ապացոյց լինել այդ խօսքերի ճշմարտութեան:

Մեր փոքրիկ քաղաքում ապրում էր Տանչօ անունով մի մարդ. նա այնքան քրիստոնեայ ու բարի մարդ էր, որ ճանճին անգամ խիղճը չէր

տալիս սպանել:—Ինչո՞ւ համար սպանել, ասում էր նա, չէ՞ որ նա էլ Աստծու արարածն է, նա էլ կամենում է ապրել այս լոյս աշխարհքի վերայ, նա էլ ունի իւր հոգսերը, իւր ձագերը... նա մեզ հետ ոչ մի հաշիւ չունի և եթէ մէկ մէկ կծում է՝ չէ՞ որ նա անասուն է, իսկ մենք բանական արարածներ...: Այդ պատճառով—չարունակում էր Տանչօն—փոխանակ ճանճին ամեն օր սպանելու և այդպիսով սովորեցնելու մեզ արինհօհեցութեան, աւելի լաւ է բռնել և բաց թողնել մի որ և իցէ տեղ... Աշխարհքը շատ ընդարձակ է և եթէ մեզ համար տեղ է գտնվում, հաւատացէք որ ճանճի համար էլ մի փոքրիկ անկիւն կը գտնուի... Ճանճից մեզ ոչ մի վնաս չկայ. մեր վնասը դարձեալ նոյն մարդիկներից է, որոնք եթէ ապրէին՝ ինչպէս որ վայել է բանական արարածին, այն ժամանակ այլ ևս չան նման մէկ մէկու միս չէինք կրծոտիլ:

Ահա մի այդպիսի սուրբ, մի այդպիսի սքանչելի մարդ էր Տանչօն. նորա նմանը դժուար թէ մի ուրիշ տեղ էլ կարելի լինէր գտնել: Ամբողջ օրը, առաւօտից մինչև երեկոյ նա աշխատանքից հանգիստ չէր առնում. կամ այգին էր փորում, կամ արտն էր հերկում, կամ փայտ էր կոտորում և կամ վերջապէս կնոջն էր օգնում: Աստուած պարգևել էր նորան մի հեզ, աշխատաւոր, սիրուն և չինարի ծառի նման բարեկազմ կնիկ: Թէ ինչքան հաշտ էին ապրում նոքա իրար հետ՝ այդ

ասել անգամ դժուար է, ուր մնաց որ նկարագրել. մէկ խօսքով նոքա ապրում էին ինչպէս երկու աղաւնեակներ:

— Օգնիր ինձ, աղաւնեակս, այդ ցանկապատը կարկատելու, ասում էր Տանչօն:

— Այս ընկերին, հոգեակս, պատասխանում էր Դօնան, և երկուսը միասին սկսում էին ցանկապատը կարկատել:— Դօնանի մտքով անգամ չէր անցնում որ այդ կնկայ դործ չէ. նորա համար այն էլ բաւական էր որ այդպիսով նոցա պարտեղը կամ այգին աղատուած կը լինեն օտար եզներէ կամ գոմէշների յարձակումից:

— Դու կրակը վառիր, հոգիս, իսկ ես երեխաների շորերը կը հագցնեմ, ասում էր ուրիշ անգամ Դօնան, և Տանչօն արդէն պատրաստ էր:

Ահա ձեզ կեանք, ահա ձեզ ապրուստ: Ես կը ցանկայի որ ամենքն էլ այդ տեսակ ապրէին...:

Աստուած նրանց չէր զրկել նաև երեխաներից: Մէկի-երկուսի փոխանակ նա նրանց պարգևել էր հինգ հատ սիրուն, վառվառն ու խելօք երեխաներ: Սրանից աւելի էլ ինչ կարելի էր խնդրել Աստծուց: Եւ յիրաւի շատ անգամ Տանչօն ինքը ասում էր իւր կնոյ. «Դօնա, փառք լինի Արարչին, նա ինձ ամեն բան պարգևել է— քեզ նման կին, հրեշտակի նման որդիներ, էլ աւել ոչինչ չեմ ուզում ես նորանից—»:

— Ես էլ շնորհակալ եմ Աստծուց, ասում էր Դօնան և եթէ մեր այդ աղքատութիւնը չըլինէր,

այն ժամանակ աշխարհքի բոլոր թագուհիներին ես ինձ աւելի երջանիկ կը համարէի:

— Սոսա արա, այ կնիկ, դուր տեղը մի տըրտնջիր, ձայնը բարձրացնում էր Տանչօն, էլ ո՞ր օրուայ համար են մեր ձեռքերը, մեր գլուխը և առողջութիւնը... Թո՛ւ մենք աշխատենք, այն ժամանակ ո՛չ մի բանի պակասութիւն էլ չենք քաշիլ:

Դօնան լռում էր և սրտի խռիւրքից դառն հառաչներ քաշելով. գլուխը քաշ գնում էր երեխաների մօտ...:

— Մայրիկ, դու դարձեալ լսոց ես լինում, հարցնում էր մանուկներից մինը:

— Ոչ, որդեակս, լաց չեմ լինում— խաբում էր մայրը:

— Մայրիկ, ինչո՞ւ ես սուտ ասում, չե՞ որ դու ինքդ մեզ ամեն օր խրատում ես որ սուտ չասենք, որ սուտ ասելը մեղք է: Եթէ լաց չես լինում, հապա ո՞րտեղից են այդ արտասուքները:— Մայրիկ ջան, լաց մի լինիր, մայրիկ ջան, արտասուք մի թափիր, հապա մէկ ծիծաղիր...:

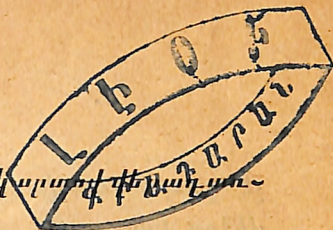
Տանչօն մտիկ էր տալիս այդ ամենին և սիրտը չէր կարողանում համբերել. նա տրտմութեամբ գլուխը թափ էր տալիս և վազում էր տէր Պօղոսի մօտ, որ իրենց տան մօտէր ապրում և որը իրեն նման մի աշխատասէր, խելօք և բարի մարդ էր: Ամեն անգամ նա տէրտէրին գտնում էր աշխատանքի վերայ— կապան հագած,

մագերը խճճուած, ձեռքերը ցեխոտ, ամբողջ մարմինը քրտինքի մէջ կորած:

— Օրհնեան տէր, ասու՞մ էր Տանչօն— ի՞նչպէս ես տէր հայր, գործերդ ի՞նչպէս են:

— Փառք տէրին, պատասխանում է ըտէր Պօղոսը, շնորհակալ եմ աստուածանից որ դեռ այնքան ոյժ ու առողջութիւն է թողել իմ մէջ որ կարող եմ բան անել: Եթէ մարդս առողջ է, որդի, ամեն բան էլ լաւ է առաջ գնում. կեանքըն էլ այն ժամանակ աւելի թեթեւ և աւելի ուրախ է անց կենում: Մենք ամենքս, որդի, ստեղծուել ենք աշխատելու, մեր հացը մեր երեսի քրտինքովը ուտելու համար: Այդ պատճառով միմիայն նա է ճշմարիտ երջանիկ և ազնիւ մարդը, ով որ աշխատում է. իսկ ով որ ոչինչ չէ աւելում, այլ միմիայն լափում է օտարի աշխատանքը... այդպիսիների մասին իսկի խօսել էլ չարժէ: Ահա ես քահանայ եմ, շարունակում էր նա և ինձ չէր վայել այդպէս շաղախուել ցեխի ու փոշու մէջ. բայց ի՞նչ պէտք է արած: Ես կարծում եմ, որ ամեն մարդ պարտական է տանել իրեն բաժին ընկած զրկանքները ու պարտականութեան ծանրութիւնները, և թէ աշխարհքի մէջ չկայ մի այնպիսի ցած պաշտօն, որը կարելի չը լինէր բարձրացնել, եթէ միայն ամեն մարդ լինէր ազնիւ և ազնուութեամբ կատարէր իւր բոլոր պարտականութիւնները:

Տէր Պօղոսի խօսքերը մխիթարում էին Տան-

չօին և նա ուրախ ու երջանիկ արտաքին փառանքում էր տուն:

— Ահա այդ գերեզմանի դուռը հասած ծերունին, ամբողջ օրը՝ առանց հանգիստ առնելու աշխատում է, մտածում էր Տանչօն. իսկ ես՝ որ աւելի երիտասարդ ու առողջ եմ, յուսահատուում եմ. ոչ, հարկաւոր չէ տխրել, Աստուծով ամեն բան լաւ առաջ կերթայ:

Եւ Տանչօն նորից սկսում էր աշխատել, նորից ամբողջ օրը գլուխը բանից չէր բարձրացնում... Ահա երեկոյեան մութը տարածուեց երկրի վերայ. ահա պայծառ աստղերը մէկմէկու ետեից վառուեցին կապոյտ երկնակամարում. ահա և բոլորակ լուսինը բարձրացաւ անտառների և սարերի քամակից և իւր մեղմ ճառագայթները անդրադարձնելով գետերի հոսանքների մէջ, նոցա բոլոր երկայնութեամբ ձգեց լուսաշողջող աղօսներ: Մարդկային ազմուկները և ձայները տեղի տուին խորին լռութեան և միմայն շներն ու գիւղական եզներն են, որոնք իրենց հաչոցով կամ բառաչիւնով երբեմն երբեմն վրդովում են այդ գերեզմանական լռութիւնը: Բայց Տանչօն դեռ շարունակում է աշխատել. նա դեռ գլուխը գործից չէ հեռացնում: Աշխատելը ի հարկէ ոչինչ. բայց թշուառութիւնը այն է, երբ մարդ աշխատում, արիւն-քրտինք է թափում և այդ աշխատանքից ոչ մի պտուղ, ոչ մի արգիւնք

չէ դուրս գալիս... ահա թէ ինչն է մարդուն
մէջքը կոտորողը:

Գիշերը անցաւ և ոսկի արշալոյսը հազիւ
սկսել է կարմրատակել արևելքում: Տանչօն վեր
է կենում և ուղևորվում է արտը: Դօնան իւր
մարդուն ճանապարհ դնելով, վերցնում է ճա-
խարակը և մի կողմից գործում ու զուարճանում
է իւր քնած մանուկներով. իսկ միւս կողմից ար-
տասուքի կաթիլները կարկուտի նման թափվում
են նորա աչքերից. մէկ-մէկ նա իւր արտասուա-
լից աչքերը ձգում է եկեղեցու խաչին և երեսը
խաչակներով կանչում է «Տէր Աստուած, դու
իմ երեխաներին սովից չմեռցնես, դու քո ողոր-
մութիւնիցդ մեզի չզրկես: Մենք խեղճ մարդիկ
ենք, բայց անազնիւ չենք. մենք ինքներս չունենք,
բայց ուրիշների ունեցածի վերայ էլ աչք չենք
տնկում: Մենք քեզանից շատ բան չենք խլնդ-
րում. տէր մեզ միայն այնքան՝ ինչքան որ հար-
կաւոր է ապրելու համար»:

Տեսնելով մօր այդ տանջանքները Զլատօն,
Դօնաի մեծ աղջիկը, շատ անգամ աշխատում էր
մխիթարել նորան: «Մայրիկ, լաց մի լինիր, ա-
սում էր նա, կան մարդիկ՝ որոնք մեզանից էլ
աղքատ են. բայց նոքա էլ ապրում են... ինչ
հարկաւոր է այդքան վիշտ քաշել», ասում էր,
բայց իւր սիրտն էլ վշտով ու դառնութեամբ
լեցուած էր. աղքատութեան տանջանքները նորա
սքանչելի դէմքի վերայ էլ դրել էին այն տեսակ

կնիքներ, որ նորա վերայ նայողը կը կարծէր թէ
նա մի կենդանի մեռեալ է: Այդ ժամանակ Զլա-
տօն տասն և եօթը տարեկան էր. ուստի չէր
կարող իւր ծնողների դուրսիւնը չհասկանալ:
Հրեշտակային բարութեամբ լեցուած էր այդ
աղջկայ սիրտը, և ինչէր ինչէր չէր քաշում նա
իւր եղբայրների և քոյրերի սիրոյ համար: Նա
կարծես միանգամայն մոռանում էր իւր անձը,
մոռանում էր իւր սեփական վիճակը և ամենա-
տեսակ փաղաքշանքով և սիրող կնոջ յատուկ
խորամանկութիւններով աշխատում էր գոնէ մի
առժամանակ, գէթ մի րոպէ մոռացնել տալնաւ
իւր ընտանիքին: Նա ծածուկ ողորմութիւն էր
խնդրում, որ կարողանար հաց ճարել և երեխա-
ներին կերակրել: Շատ անգամ նա իւր բաժին
հացի կտորը պահում էր նոցա համար, և այդ-
պիսով մի քանի օր շարունակ իրեն զրկելով, հա-
զիւ կարողանում էր ոտքի վրայ կանգնել: Երբոր
նա տնից դուրս էր գալիս որ գնայ ողորմութիւն
խնդրէ, և հասնում էր որ և իցէ դրան՝ նա եր-
կար ժամանակ կանգ էր առնում այդ դրան ա-
ռաջ և աչքերը ձգում էր պատուհանների վերայ:
Ընտանիքի սէրը և ամօթխածութիւնը սկսում էին
ալեկոծել նորա կուսական սիրտը. նա ընկնում
էր մոռացութեան մէջ. վիշտը և դառնութիւնը
տիրապետում էին նորան և աղի արցունքները
հեղեղի նման սկսում էին վազել նորա սքանչելի

աչքերից. նա ամաչում էր և սաստիկ ամօթ էր քաշում...:

Բ.

Առաւօտ է: Երեխաները սկսում են վեր կենալ: Ճանճը կծում է մէկի քիթը. նա տեղից վեր է թռչում և այդ ժամանակ ոտքը կպչում է միւսին. այդ միւսն էլ զարթնում է: Զարթնում են նոքա ամենքն էլ քաղցած, պատառոտած շապիկների մէջ և մէկ-մէկ սկսում են դուրս սողալ հնամաշ կապերտի տակից, որի տակ քնած էին: Եւ առաջին խօսքը որ դուրս է գալիս նոցա բերանից, առաջին բառը որով դիմում են նոքա իւրեանց մօլը, այս է. — Մայրիկ, հաց տո՛ւր — ասում է մէկը:

— Մայրիկ, քաղցած եմ... ուտել եմ ուզում, կանչում է երկրորդը:

— Մայրիկ, մենք երէկ էլ ոչինչ չենք կերել, դանգատում է երրորդը:

— Մայրիկ, փորս ցաւում է, լաց է լինում չորրորդը...:

— Սպասեցէք, ուղիներս, սպասեցէք, աղաւնեակներս, այս րոպէին հացը կը թխուի և ես ամեն մէկիդ մի մի ահագին պատառ կը տամ, ասում է մայրը:

— Իսկ հացը շուտով կը թխուի մայրիկ, մենք քաղցած ենք, շարունակում են մանուկները:

— Շուտով, հոգեակներս, շուտով. ահա հայ-

րիկը կը գայ և միասին հաց կուտենք. նա դընացել է ջաղացպանից ալիւր պարտք առնելու. այս րոպէին կը բերի և ես ձեզ համար անպէս հաց թխեմ որ քէֆներդ գայ...:

— Մայրիկ, գոնէ օթեկ հաց տուր, գոնէ փշրանք տուր... հայրիկը ինչո՞ւ այդքան ուշանում է... մենք այնպէս էինք կարծում որ հացը արդէն թոնիրումը թխուում է... Տէր Աստուած, ինչ է անում հայրիկը այդքան երկար ժամանակ, ինչո՞ւ չէ գալիս.. ասում են երեխաները և ամենքը միասին սկսում են լաց լինել. լաց է լինում և Դօնան...:

Այդ խեղճերի վերայ նայելիս ամեն անգամ իմ սիրտս տակնուվրայ էր լինում. մենք ինքներս թէև հարուստ չէինք, բայց Աստուծո՛ւ տուածից նրանց էլ բաժին էինք հանում: Իսկ հարուստները... մեզանում թէև շատ հարուստներ չկային, բայց կային ունեւորներ, որոնք կարող էին օգնել աղքատներին: Սակայն այդ ունեւորները ժամանակ չունէին չունեւորների մասին մտածելու: Եւ յիրաւի, նոքա բոլոր ժամանակ զբաղուած են կամ առեւտրական հաշուով, կամ հիւրեր ընդունելով, կամ վերջապէս ծանր աշխատանքից դադարած պառկել են քնելու. էլ երբ կարող են մըտածել որ կան աղքատներ, որոնք սովից ու ցըրտից լալիս ու հեծում են: Է՛հ, արժէ արդեօք խօսել անգամ նոցա մասին. առածը շատ լաւ է ասում է, թէ «կուշտը քաղցածին մանր կը բրդէ...»:

Մեր մօտ սովորաբար ահա թէ ինչ է նըկատուում: Ամեն մի հայ քանի որ նա դեռ աղքատ է, կամ քանի որ ոչ մի պետական պաշտօնի մէջ չէ գտնուում—նա բարի է, նա իւր բարեկամին. իւր հայրենակցին կարօտութեան մէջ թողնող չէ. նորա դուռը միշտ բաց է խնդրողի առաջ և նա միշտ պատրաստ է բաժանել իւր չոր հացի պատառը, իւր աղի պանրի կտորը չունեցողի հետ. բայց հէնց որ մի քիչ հարստացաւ, նա բոլորովին փոխուում, ուրիշ մարդ է դառնում:—Հայ քաղաքացի էֆէնդին այդ մի տեսակ արարած է, որի ամբողջ էութիւնը լեցուած է ազահութեամբ և արծաթսիրութեամբ. անգթութեամբ և արհամարհանքով դէպի իւր եղբայրները, դէպի իւր աղքատ հայրենակիցները: Մինչդեռ գիւղերում, որտեղ հայր անծանօթ է այդ տեսակ էֆէնդիների հետ, նա աւելի խաղաղ և երջանիկ է ապրում. այդտեղ նորա կեանքը, հոգին չափ հազիւ անգամ է վարակվում մարդկային աղտոտութիւններով:

Վերջապէս ծանչօն վերադարձաւ տուն. ամենքը դուրս եկան նորա առաջը:

—Ի՞նչ է հայրիկ, ո՞ւր է հացը... հաց տո՛ւր, քաղցած ենք, ասում է մէկը:

—Հայրիկ, հայրիկ, ոտքերս թուլանում են, ասում է միւսը:

—Սպասեցէք որդիներս, սպասեցէք աղաւնեակներս, այս րօպէին ձեզ համար հաց կըբե-

րեն, պատասխանում է ծանչօն:

—Ի՞նչ արաւ ջաղացպանը, ծանչօ—չը տունց—հարցնում է կինը:

—Չտուեց, կամացուկ պատասխանում է ծանչօն:

Ի՞նչպէս թէ չտուեց, այդ անկարելի է...մի-թէ չէ տալիս... ի՞նչ ես ասում, ծանչօ:

—Ասում եմ որ չտուեց. մարդը չէ տալիս էլի, պրծաւ գնաց:

—Բայց այդ անկարելի բան է. երեւի չունէ որ չէ տալիս: Նա բարեսիրտ ծերունի է, և չէ կարող մոռանալ քո նորան արած բարիքը: Չէ որ դու նորա ջրաղացի թումբը նորոգեցիր, երբ որ գետը քանդել էր նորան:

—Ոչ, սիրելիս, բարիքը չուտ է մոռացվում, մարդիկ չեն յիշում, կամ չեն ուզում յիշել բարիքը. միմիայն չարիքն է որ նրանք յաւիտեանս յաւիտենից չեն մոռանում: Ջաղացպանը ասում է «դու առանց նորան էլ ինձ չափ ես պարտական. իսկ փողը վճարելու մասին ամենեւին հօգս չես անում. կորիր, գնա, ես թագաւոր չեմ, և իմ ջաղացս էլ չտեմայան չի»: Ահա, սիրելիս, թէ ի՞նչ պատասխան տուեց նա:

—Ուշեմն ի՞նչ անենք, աղաղակում է Դօնան, ո՞վ Աստուած, մենք այստեղ ներքեւումը քաղցածութիւնից մեռնում ենք. իսկ դու այնտեղ վերելումը նստած մեր վերայ չես էլ նայում. դու հօգս ես քաշում միմիայն հաշուստների, այդ

կատաղի գազանների մասին: Ո՛չ. դու անիրաւ ես, Աստուած. եթէ դու արդար լինէիր, աշխարհքը այդպէս չէր լինի:

— Մի տանջիր, այ կին, գոռում էր Տանչօն. քո սիրտդ դառնացած է. ինքդ էլ չես հասկանում թէ ինչ ես դուրս տալիս...: Սպասիր և կը տեսնես թէ ինչպէս Աստուած մեզ կողորմէ: Աւելի լաւ է նստենք և խեղճ խեղճի տուած մը տածենք թէ ինչպէս և ճրտեղից հաց ճարենք:

— Լաւ միտս ընկաւ, ասում է Դօնան, վեր առ ահա իմ նշանի մատանին. նա ոսկուց է, տար ծախիր ու հաց առ:

— Ո՛չ, սիրելիս, այդ անկարելի բան է. ես երբէք այդ չեմ անել. ես չեմ կամենում որ մեր ծնողները գերեզմանից դուրս գան և յայտնեն աշխարհքին թէ մենք անհաւատարիմ ամուսիններ ենք: Ես ճրտեղից որ է հաց կը ճարեմ. միայն թէ դու երեխաներին տար այգին. թող այնտեղ արեւի տակին տաքանան և մի քիչ խաղով լինեն, մինչև որ ես վերադառնամ: Այս ասելով Տանչօն դուրս եկաւ փողոց:

Դօնան երեխաներին տարաւ այգի և սկսեց խաղով անել նրանց: Իսկ այդ ժամանակ Տանչօն նորից կամացուկ մտաւ տուն և գողի նման վախենալով որ նորան չը տեսնեն, վերցրեց հին ձեռագիր աւետարանը՝ որը պապերից էր մնացել և յարգվում էր իբրև տնային սրբութիւն, և դարձեալ կամացուկ դուրս եկաւ փողոց: Մէկ

ժամ չանցած Տանչօն նորից վերադարձաւ բերելով իւր հետ ալիւր, հաց, աղ և մի քիչ էլ պանիր:

— Ահա, սիրելիս, մի ամբողջ շաբաթուայ պաշար, ասաց նա: Այս անգամ էլ Գրիստոս երեխաներին սովամահից փրկեց:

Երեխաները այժմ կուշտ են. բայց չէ որ նոքա մանուկներ են, խաղ են անում, վազվզում են և մի ժամ անցած չանցած նորից սկսում են հաց պանիր խնդրել: Ահա նոքա վերադարձան տուն և նոր գանգատներով կաշոււ են դարձեալ իրենց ձորը: — Մի, մայրիկ, մեր տանը աւելի ցուրտ է քան թէ դրսում, այնտեղ դոնէ քրէք տաքացնում ու լուսաւորում է. իսկ այստեղ — տես, ինչպէս մութն է, ինչքան ցուրտ է...:

Եւ յիշաւի, եթէ այդ փոքրիկ ու խոնաւ խրճիթը փոքր ինչ չը լուսաւորուէր երգիլի ծակից և պզտիկ պատուհանից, այն ժամանակ անկարելի կը լինէր մինչև անգամ մէկմէկու երես տեսնել: Մնացած երեք պատուհանները ծածկած էին զանազան ցնցոտիներով և յարդով որպէս զի գիշերուայ ցուրտը ներս չը մտնէ. արդէն փետրուար ամիսն էր: Միւս երկու սենեակը տանող գոններն էլ նոյնպէս փակուած էին: Տան մէջ բացի փայտեայ պնակից և փոքրիկ պղնձից ո՛չ մի այլ աման, ո՛չ մի ուրիշ զգեստ կամ անկողին չէր երևում. կար միայն մի պատառոտուած կապերտ,

որը ամբողջ ընտանիքի համար թէ անկողնի և թէ վերմակի կրկին պաշտօնն էր կատարում:

Գ.

Մէկ անգամ Տանչօն դուրս եկաւ փողոց և շատ չանցած ուրախ և ծիծաղը երեսին ներս ընկաւ տուն...

— Էհ, սիրելիս, Աստուած աղքատներին երբէք աչքից չէ ձգում, ես այդ հազար անգամ ասել եմ քեզ... շնորհակալ եմ նորա ողորմութիւնից. օրհնեալ լինի իմ վիճակը: Ինչ գործ են տալիս, շատ լաւ գործ. երկու երեք օրից յետոյ ես պէտք է ճանապարհ ընկնեմ:

— Ի՞նչ գործ... ո՛ր, Տանչօ, — հարցրեց Դօնան:

— Ինչ ամսական խոստանում են հարիւր զրոհչ... հասկանում ես, հարիւր զրոհչ. այդ քիչ բան չիմանաս, մի ամբողջ գանձ է:

— Բայց ո՞վ է քեզ գործ տուողը... ո՛ր ես ուզում գնալ:

— Գործ տուողը էֆէնդին է. ես պէտք է գնամ նորա համար ոչխար առնելու, հասկացա՞ր: Եւ Տանչօն ուրախութիւնից սկսեց համբուրել երեխաներից մէկին միւսին. ինչպէս երևում է նա չափազանց ուրախ էր...

— Ե՞րբ ես ուզում ճանապարհ ընկնել, հօգիս, — հարցրեց Դօնան:

— Թէկուզ էդուց. ինչքան շուտ այնքան լաւ: Դնա՛, սիրելիս, ճանապարհի պատրաստութիւն աես:

Դօնան գնաց իւր մարդու միակ շապիկը լուանալու և ճանապարհի համար մի թեթեւ պատրաստութիւն տեսնելու. իսկ Տանչօն դուրս եկաւ տնից և ուղևորուեց Ապրօ էֆէնդիի մօտ, որ առաջուց մի քիչ փող վերցնի նորանից կնկանը ու մանուկներին թողնելու համար: Ապրօն շատ ժլատ մարդ էր. նա իւր քսակի բերանը շատ դժուարութեամբ էր բաց անում. այդ պատճառով նորանից փող դուրս քաշելը հեշտ բան չէր. մի խօսքով — վաշխառուի կատարեալ տիպ էր —: Երբոր Տանչօն մտաւ նորա մօտ, նա գլուխը ծանրութեամբ բարձրացնելով հարցրեց — «հը, ի՞նչ է, Տանչօ, երբ ես ուզում ճանապարհ ընկնել»:

— Հէնց որ տնային գործերս մի քիչ կարգի բերի՝ իսկոյն ճանապարհ կընկնեմ, պատասխանեց Տանչօն: Ես ինքս էլ ուզում եմ ինչքան կարելի է շուտով տնից դուրս գալ. բայց, դեհ, ընտանիք կայ, կին կայ, երեխաներ կան. հարկաւոր է մի կերպ նրանց էլ կարգի դնել. շնքիս վրայ մի ամբողջ տուն կայ ընկած. թէև խեղճ տուն, բայց էլի տուն է...:

— Շատ լաւ, ասաց Ապրօն, ինչ որ անելու

ես, շուտով արա վերջացուր և Աստուծով շուտով ճանապարհ ընկիր:

— Ես ինքս ուրախ կը լինէի որ ամեն բան շուտով վերջանար, բայց հանգամանքները չեն ներում, պատասխանեց Տանչօն և մինչև ականջները կարմրեց:

— Տանչօ, ինչպէս տեսնում եմ սրտումդ մի վատ բան կայ. եթէ ասելու ես, շուտ արա ասիր, ասաց Ապրօն:

— Սովամահ լինելու երկիւղից աւելի ինչ վատ բան կարող է լինել աշխարհքում, ընդհատուող ձայնով արտասանեց Տանչօն:

Ամեն մարդ հեշտ կարող է երեւակայել թէ ինչքան ծանր էր նորա համար պարտք խնդրել իւր տիրոջից:— Ես և դու, սիրելի ընթերցող, մեք էլ թերեւս շատ անգամ այդ միևնոյնը զգացել ենք, թէ և այնքան էլ թշուառ չենք եղել ինչպէս Տանչօն: Իսկ գալով քաղցածութեան, դու, ընթերցող, հազիւ թէ կարողանաս կենդանի կերպով երեւակայել այդ զգացմունքը. ուրեմն իմացած եղիր թէ կան մարդիկ՝ որոնք նախանձով են նայում, երբ մէկի ձեռքին տեսնում են մի կտոր սև հաց...: Ես ինքս շատ անգամ տանջուել եմ այդ անողորմ սովից, այդ պատճառով կարող եմ ասել, որ թէ և աղքատութիւնը շատ անպիտան, շատ տանջելի դուրսիւն է, բայց ուրիշից խնդրելը, հացի համար ուգիշին ձեռք

կարկառելը ևս առաւել անպիտան, ևս առաւել տանջելի է:

— Ես, շարունակեց Տանչօն, աւելի և աւելի կարմրելով, եկել եմ խնդրելու... մի քիչ փող... չեմ կարող արդեօք ռոճկիցս գոնէ մի հարիւր զրուշ կանխիկ փոխ տալ. թէ չէ՝ չը գիտեմ ինչ պէտք է անեմ: Այդ խօսքերը արտասանելով, Տանչօն տերևի նման սկսեց դողդողալ: Եթէ մէկը այդ րոպէին նայէր նորա դէմքին, անշուշտ այնպէս պիտի կարծէր որ նա ոչ թէ փող է պարտք ուզում, այլ որևիցէ ծանր յանցանքի համար թողութիւն է խնդրում:

— Ինչպէս չէ... ռոճկից... կանխիկ... կանչեց Ապրօ Էֆէնդին և սկսեց ոտերը գետնին զարնել: Ասա խնդրեմ, իսկ ես ումից կարող եմ կանխիկ փող վերցնել. հաղար ներողութիւն, ես քեզ պէսներին շատ լաւ եմ ճանաչում. ես շատ լաւ գիտեմ որ քեզ նման աղքատները փողը կանխիկ ստանալուց յետոյ ինչպէս են գործ առաջ տանում:

— Աղաչում եմ, Ապրօ Էֆէնդի, գոնէ մի յիսուն վաթսուն զրուշ շնորհիր, թէ չէ՝ կինս, երեխաներս քաղցից սովամահ կը լինեն: Հաւատացած եղիր, որ ես քու պարտքիդ տակ չեմ մնալ և կաշխատեմ մի կերպ երախտահատոյց լինել քեզ:

Ապրօն մտածեց-մտածեց, վերջապէս պատասխան տուաւ. «Լաւ, ես քո մի ամսուայ վարձդ առաջուց կը տամ, միայն այն պայմանով՝ որ դու

ինձանից կըստանաս ընդ ամենը վաթսուն և հինգ զրուշ. իսկ մուրհակ կը տաս որ ստացել ես հարիւր զրուշ: Համաձայն ես թէ ոչ»:

Էլ ինչ կարող էր անել Տանչօն.—կանգնեց կանգնեց, երկար ժամանակ մտածեց և վերջապէս մուրհակը տուաւ ու վաթսուն և հինգ զրուշը ստացաւ:

—«Ոչինչ, միտք էր անում նա, գոնէ մի առժամանակ կինս և երեխաներս ապահովուած կը լինեն. իսկ այնուհետեւ ինչ որ լինելու է թող լինի. ո՞վ գիտէ, կարելի է բաներս կը յաջողուի: Ես այժմ երջանիկ եմ, շարունակում էր նա ինքն իրեն. բայց մի անորոշ վիշտ ճնշում է սիրտս: Ինձ այնպէս է թուում, որ ես սկսում եմ երկիւղ կրել աղքատութիւնից: Զէ, այդ լաւ բան չէ, այդ շատ վատ բան է...»:

Այո, ընթերցող, Տանչօն չէր սխալվում. երջանկութեան մէջ աղքատութեան դառնութիւնը աւելի ևս զգալի է: Աղքատի համար դժուար չէ մի կտոր հացի համար զոհել իւր մարմինը և արիւնը. իսկ երբ երեկոյեան նա աշխատանքից վերադառնում է տուն, այդ ժամանակ նա իրեն աւելի ևս աղքատ, աւելի ևս թշուառ է գտնում:

Դ.

Տանչօն առաւօտը շուտ վեր կեցաւ, սկսեց ձին մաքրել և ճանապարհի պատրաստութիւն

տեոնել: Դօնան էլ հացը թխեց, մի քիչ էլ պանիր առաւ և ինչ որ հարկաւոր էր իւր մարդու համար բոլորը հաւաքեց ու մէկտեղ փաթաթեց: Տանչօի ազգականներն ու ծանօթներն էլ եկան նորան ճանապարհ ձգելու և մնաս ըստով ասելու: Երեխաները քնաթաթախ աչքերով ման էին դալիս կամ մօր կամ հօր շուրջը: Դօնան արտասուքը աչքերին կամ մրմնջում էր իւր մարդու հետ և կամ երեխաներին հրելով արտասանում էր «չեն թողնում որ մարդ մի քիչ միտքը վրան պահէ ու հարկաւոր բաների մասին խօսէ». թէև ամեն բանի մասին նա արդէն հազար անգամ ասել, խօսել էր:

Ահա հասաւ նաև ճանապարհորդի կենացը խմելու և ուտելու ժամանակը: Դօնան պատրաստել էր խորոված, առել էր օղի, գինի և այդ բոլորը շարել, դրել էր սփռոցի վերայ: Ամենքը նստոտեցին սփռոցի չորս կողմը և սկսեցին դանազան բարեմաղթութիւններ անել Տանչօին: Բարեմաղթութիւններից յետոյ, նոքա սկսեցին խօսել թէ ինչքան հեռու է Արգրումը Ստամբուլից, թէ ինչ ահագին չրջապատ ունի Սուլթանի պալատը և ուրիշ այդ տեսակ խնդիրներ: Այդպիսով նոքա խորովածն էլ կերան, օղին էլ խմեցին, գինին էլ նոցա վրայից, առանց մտածելու թէ ինչ գնով էր գնուած այդ բոլոր պաշարը. նոքա չգիտէին որ այդ ամենը տանտիրոջ աւելի թանգ էր նստել, քան թէ նոյն իսկ Արգրումը և Ստամ-

բօլը, քան թէ Սուլթանի բոլոր պալատները միասին վերցրած. այդ ամենը մարդկային կեանքի գնով էր առնուած... Վերջապէս ամեն բան վերջացաւ. բոլորը վեր կեցան նստած տեղերից. Տանչօն երեսին խաչ հանեց, մի մի փարայ հանեց տուեց երեխաներին, համբուրեց նոցա, մնաս բարով արաւ Դօնաի և բարեկամների հետ ու թռաւ ձիու վերայ:

— Գնաս բարով, բարեմաղթեցին ազգականները:

— Բարով վերադառնաս, ասաց Դօնան արտասուալից աչքերով:

Բայց հէնց որ Տանչօն ուղղւում էր ձին քշել ու հեռանալ, յանկարծ, կարծես գետնի տակից, նորա առաջին բուսաւ քաղաքի գապգիմալը (հարկտհանը) և կանչեց. «սպասիր, սիրելիս, այդ ուր ես ճանապարհդ ուղղում»:

— Գնում եմ գործի: Նիկօ ախպար, պատասխանեց Տանչօն:

— Այդ ես լաւ գիտեմ. դու այն ասա թէ երբ ես ուղղում հարկդ վճարել. երկու տարի է ահա որ դու ոչինչ չես վճարել, և արդէն մի ահագին գումար՝ երկու հարիւր ղրուշ է հաւաքուել քո վերայ:

Խեղճ Տանչօի գլխին կարծես սառը ջուր ածեցին. նա աչքերը չուեց, բայց ոչինչ չկարողացաւ արտասանել:

— Ի՞նչ ես լուռ մնացել, սիրելիս, կարծես

վախկոտ նապաստակ լինես, ասաց Նիկօն և բռնեց ձիու սանձը:

— Ես չուտով կը վերադառնամ, Նիկօ ախպար, և հարկաւոր գումարը հետս կը բերեմ... Բոլոր պարտքս կը վճարեմ, արտասանեց Տանչօն հազիւ լսելի ձայնով:

Աւելի լաւ է, սիրելիս, խոստումներդ փոխանակ փող տուր, և յետոյ ուր ուղղւում ես գնա, Աստուած բարի ճանապարհ տայ: Իսկ այդպէս ես քեզ բաց թողնողը չեմ. կամ փողերը հանիր կամ համեցէք բանտը:

— Ի սէր Աստուծոյ, Նիկօ ախպար, բաց թող ինձ, սկսեց աղաչել Տանչօն, Աստուած վկայ որ իմ առաջին հոգսս կը լինի դուրս գալ հարկի տակից. բաց թող, խնդրում եմ, թէ չէ՝ կորած եմ:

— Բաց թողնել ես չեմ կարող, բայց ահա կը վերցնեմ ձիդ և երբոր փողերը կը բերես, կարող ես էլի յետ ստանալ, կամ թէ չէ... համեցէք բանտը, աւելացրեց նա ժպտալով ինչպէս մի անառակ կին: Այնուհետեւ նա նշան արաւ իրեն հետ եկող սէյմէնին և հրամայեց նորան որ ձին վերցնէ ու տանէ խօնախ (դատարան): Ո՛չ Տանչօի սպառնալիքները, ոչ Դօնաի արտասուները և ոչ էլ ազգականների պաղատանքները չկարողացան շարժել Նիկօի սիրտը: Զիռն վերցրին և տարին իւր բեռնովը միասին, որի մէջ փաթաթուած էր դեռ չստացած հացը, պանիրը և Տանչօի միակ շապիկը:

— Կորնյ, բոլորովին կորնյ, աղաղակեց Տան-
չօն. այժմ Ապրօն էլ իւր փողերը յետ կը պա-
հանջէ... ինչ պէտք է անեմ, տէր աստուած,
ինչ պէտք է անեմ... ինչո՞վ եմ ես մեղաւոր,
ինչո՞ւմն է իմ յանցանքս: Ես անաղնիւ չեմ, ես
ոչ ոքի չարիք չեմ հասցրել, բայց ահա չարչար-
վում եմ, ահա տանջանքը տիրապետել է ինձ...:
Իսկ մենք—մենք մեռնում ենք սովից ու կարօ-
տութիւնից: Ո՞վ նախնիք, ո՞վ հայրենիքի սուրբ
պաշտպաններ, դուք զնացիք և այժմ չկայ մէկը,
որ փրկէ մեզ անօրէն բռնութիւններից, որ աղա-
տէ մեզ գաղանային անգթութիւններից: Ո՞վ
սրբազան ժողովրդական կամք, քեզ մոռացել է,
քեզ չէ ճանաչում բռնակալների և չարագործնե-
րի իշխանութեան տակ ստրկացած ժողովուրդը...
Մայրեր, ինչո՞ւ համար էք երկեւել և ծնել մեզ,
և դու, թշուառ երկիր, ինչո՞ւ չես խորտակվում
մեր խայտառակութեան և ստրկութեան ծան-
րութեան տակ...: Դ՛հ ամուսին...: Դ՛հ սիրելի որ-
դեակներ...: Այս խօսքերը արտասանելով Տան-
չօն մի այնպիսի կատաղի ձայն արձակեց, որ բո-
լոր շրջապատողները սարսուռեցին. նա չէր լալիս,
այլ միայն տենդային ցնցումներով կոտրատում
էր ձեռները և բռունցքներ սխմում:

Ինչպէս որ Տանչօն կարծում էր, այնպէս էլ
եղաւ: Տեղեկանալով այդ բոլոր անցքի մասին
Ապրօն յետ պահանջեց իւր հարիւր զբաղը և
Տանչօնին նստեցրին բանտ:

Ե.

Այդ բոլոր անցքերի ժամանակ մեր փոքրիկ
քաղաքի կառավարիչը կամ զայմագամը Խալիլ
էֆէնդին էր. նա այնպիսի մարդ էր, ինչպէս տա-
ճիկների բոլոր աստիճանաւորները. այսինքն՝ ա-
գահ, հեշտասէր, արբեցող, յիմար, անզգայ՝ ինչ-
պէս խող, և կատաղի՝ ինչպէս վազր: Գայմագամը
ապրում էր հասարակական տան մէջ, որտեղ գրո-
նվում էին նոյնպէս բանտը և դատարանը: Տան
առաջ, փողոցի վերայ, մի բարձր տեղ կառու-
ցած էր քէօշքը: Քէօշքի կտուրը հաստատուած
էր չորս գերանի վերայ և ծածկուած էր կղմինտ-
րով: Զորս կողմից բաց լինելով՝ նա կահաւորուած
էր տաճկական դիւաններով, որոնց վերայ բազ-
մում էին գայմագամը ու չօրբաջիները և չիբուխ-
ները ձեռներնին հրամաններ էին արձակում թէ
ո՞ւմ ոտքերին սրբան հարուած պէտք է տալ,
ո՞ւմ հարկի վերայ ինչքան պէտք է աւելացնել և
ուրիշ այդ տեսակ խնդիրներ: Տաճկական դա-
ւառներում, ինչպէս յայտնի է, չկան օրինագրո-
ւեր. այնտեղ ամեն բան բերանացի կերպով է
կատարվում: Հաւաքվում են չօրբաջիները, աղա-
ները, խօսում են խօսում են և ո՞վ որ աւելի զօ-
րաւոր ու հարուստ է, նորա խօսքն էլ օրէնք է
դառնում. եթէ վաղը դուրս եկաւ մի ուրիշ աւե-
լի հարուստ, դուրս կը գայ նաև նոր օրէնք:

Մէկ անգամ Խալիլը նստած տաճկական ար-

դարադատութեան այդ երևելի կայարանում և գալիսնը բերանին դրած, ծուլօրէն նայում էր իւր մօտից անցնող ժողովրդի վերայ: Նորա կերպարանքը գոռոզ էր, դանդաղ և քնաթաթախ: Յանկարծ խալիլի կիսախուփ աչքերը բացուեցին և փայլատակեցին ինչպէս երկու հրավառ ածուխ: Նա տեսաւ մի աղջիկ՝ որ մի պնակ ձեռքին դիմում էր դէպի բանտ. այդ աղջիկը փաթաթուած էր ցնցոտիների մէջ. բայց նորա թուխ երկայն ծամերը չքեղութեամբ թափուում էին նորա ուսերի վերայ, և երկնքի նման վճիտ ու կապոյտ աչքերը փայլում էին ինչպէս ամենաքուր փիրուզայի երկու կտորներ:

Խալիլը ձայն տուեց սէյմէններից մէկին և նոցա մէջ սկսուեց հետեւեալ խօսակցութիւնը:

— Սա ո՞ւմ աղջիկն է.

— Տանչօի:

— Ա՞յն Տանչօի, որը պարտքի համար մեզ մօտ բանտարկուած է.

— Այո:

— Լաւ, հեռացիր:

Խօսակցութիւնը սորանով էլ վերջացաւ:

Անցաւ մի շաբաթ: Մէկ երեկոյ Խալիլը կանչել տուեց Տանչօին իւր մօտ և ասում է. «Լսիր, Տանչօ, արդէն երկու ամիս է որ դու նստած ես բանտում, այժմ ժամանակ է դուրս գալու:

— Ինչ անեմ, ես ինքս էլ ցանկանում եմ

դուրս գալ... բայց փող ո՞րտեղից գտնեմ, պատասխանեց Տանչօն:

— Ոչինչ, նկատեց Խալիլը, ես քո փոխարէն հարիւր շրուշ կը վճարեմ և դու կարող ես ազատուել բանտից:

Տանչօն, որ երկու ամիս հեծեծում էր բանտարկութեան մէջ, մտաբերելով իւր ստրկութիւնը և խայտառակութիւնը, ընկաւ Խալիլի ոտքերը և բացականչեց — «Ինչո՞վ կարող եմ երախտահատոյ լինել քեզ: Խալիլ էֆէնդի առանց նորա էլ ես քեզ պարտական եմ, որովհետեւ մի քանի օր առաջ դու իմ կնոջս էլ փող ես ուղարկել... հաւատացիր, ես մինչև գերեզմանի դուռը երախտապարտ պիտի մնամ քեզ... ահա վերցնւր ինձ իբրեւ ծառայ, ես պատրաստ եմ մի ամբողջ տարի ձրիաբար ծառայութիւն անել քեզ»:

— Է՛հ, Տանչօ, ինչ հարկաւոր է ինձ. քո ծառայութիւնդ, առանց քեզ էլ ես շատ ծառայներ և աղախիններ ունեմ. աւելի լաւ է, ահա ինչ արա, դու ունես մի շատ սիրուն աղջիկ, տո՛ւր նորան ինձ, տո՛ւր իմ հարեմիս համար, և այդ կը լինի ծառայութիւն փոխանակ:

Տանչօն մի րոպէ մնաց շուարած. բայց իսկոյն էլի հպարտութեամբ գլուխը վեր բարձրացրեց և ասաց. «Եթէ քեզ, Խալիլ էֆէնդի, այդ տեսակ զոհ է հարկաւոր, աւելի լաւ է հրամայիր որ նորից ինձ բանտը ձգեն. ես տասը տարի կը փթեմ բանտումը և այդ բանը չեմ անիլ... ինչ...

վաճառել իւր սեփական աղջկան... դու խելքդ կորցրե՞յ ես, թէ ինձ ցած արարածի տեղ ես ընդունում:

Խալիլի մօտ կանգնած էր Նիկօն, մեր քաղաքում եղած բոլոր գայմազամների այդ ամենահաւատարիմ ստրուկը: Լրբութեամբ, ցածու-թեամբ և անողորմութեամբ նա գերազանցում էր ամեն մի սրիկայից: Խալիլ էֆէնդին առանց Նիկօի ոչինչ չէր անում. իսկ Նիկօն չէր խորշում ամենազաղրալի դործերից:

Նիկօն նայեց Խալիլի երեսին. յետոյ դարձաւ Տանչօին և ասաց. «սխալվում ես: Ես կարծում եմ որ աւելի լաւ կը լինի եթէ համաձայնեա աղջկանդ տալ Խալիլ էֆէնդիին, թէ չէ՝ բանդ պրծած է: Դու գիտես որ կինդ էլ Խալիլ էֆէնդիից փող է վերցրել, և եթէ չվերադարձնէ, նորան էլ քեզ հետ միասին կը նստացնեն բանտ, այն ժամանակ քո երեխաները բոլորովին սովամահ կը լինեն: Ո՛չ, Տանչօ, աւելի լաւ է համաձայնիր աղջկանդ տալու:

Արտասուքները սկսեցին խեղդել Տանչօին, երբ նա լսեց այդ տեսակ խօսքեր մի հայի, մի քրիստոնէի, մի ընտանիքի հօր բերանից:

—Ա՛խ Նիկօ ախպար, մարդ ես դու թէ չար հօգի, բացականչեց Տանչօն: Արդեօք դու հասկանում ես որ ես հայր եմ, և աւելի շուտով կը համաձայնեմ որդիներիս սովամահ անել քան թէ վաճառել նրանց տաճիկներին... աւելի լաւ է

եւ իմ ձեռքովս նոցա կը մորթեմ և չեմ մտա-նիլ այդ տեսակ խայտառակութեան... փոխանակ ուրիշներին այդ տեսակ խորհուրդներ տալու, լաւն այն է վերցնել քո աղջիկներից մէկին և տնւր, չէ՞ որ այդ քեզ համար ոչինչ է:

Այդ խօսքերը աշտասանելով Տանչօն միտք էր անում—«Ի՛նչ կայ... շատ կարելի է որ դու կը տաս էլ, քեզանից ամեն բան կարելի է սպասել... ազահուլութիւնը և ցածութիւնը սպանել են քո մէջ ամեն մի մարդկային զգացմունք:

Թո՛ղ Աստուծոյ անէծքը թափուի այն բոլոր չօրբաղինների, այն բոլոր գատիների, այն բոլոր գայմազամների, այն բոլոր փաշանների, մէկ խօսքով այն բոլոր դարչելի գնդի վերայ, որոնք ամեն մի ազնուութիւն, ու թիզճ կարցրած, ժանտախտի նման ապականում են մեր խեղճ հայրենիքը:

—Ես քո լաւդ եմ ցանկանում, այդ պատճառով եմ խորհուրդ տալիս շարունակում էր Նիկօն:

—Է՛հ Նիկօ ախպար. ՕՏԱՐԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻ ՎՐԱՅ ԱՌԱՆՅ ԱՐՏԱՍՈՒՔԻ ԵՆ ԼԱՅ ԼԻՆՈՒՄ: Ինձ հարկաւոր չեն քո հոգացողութիւնը և արտասուքները. ես ինքս էլ կարող եմ իմ մասին մտածել, աւելի լաւ է, ի սէր Աստուծոյ հանդիստ թո՛ղ ինձ:

—Եթէ այդպէս է, եթէ չես համաձայնում, այն ժամանակ ես քո կնոջ հետ կը խօսեմ. նա

քեզանից աւելի կակուղ կը լինի: Քաղցածու-
թիւնը հանաք բան չէ. քո կինդ շատ լաւ է հաս-
կանում թէ ինչ է նշանակում առանց հացի ապ-
պրել. նա ինքը իւր ձեռքովը կը բերէ աղջկանդ,
ասաց Խալիլը, ծուխի քուլաները բերանից դուրս
թողնելով:

— Ո՛չ, իմ կինս այդ տեսակ բան չի անիլ.
կը գտնուին էլ բարի մարդիկ, որոնք չեն թող-
նիլ որ դու այդպէս հարստահարես աղքատնե-
րին: Իսկ եթէ դու կը շարունակես հարստահա-
րել մեզ, եթէ մեք փաշայի մօտ արդարադա-
տութիւն չենք գտնիլ այն ժամանակ մենք Սուլ-
թանին իրեն կը դիմենք...:

— Հա՛, հա՛, հա՛, ծիծաղեց Խալիլը... զեա-
վուրի համար Սուլթանը շատ հեռու է:

— Դու թէկուղ ճակատովդ երկաթէ պատե-
րը խորտակիր, Սուլթանի մտքովն էլ չի անց
կենալ՝ որ դու կա՛ս աշխարհքում թէ ոչ:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Ա. ԱԻԱԳԵԱՆԻ

Գինն է կողմ.

1. Խօլեր	5
2. Խրիմեան Հայրիկ	20
3. Պանդուխտ պատանի (սպառուած)	70
4. Պ. Գուրեանի լանաստեղծութիւնները	20
5. Աստուած գիտէ արդարն ու մեղաւորը, բայց դատաստանը շուտ չի անում. Լ. Տօլստոյի	5
6. Երեք մահ Լ. Տօլստոյի	5
7. Ճշմարտութիւն	5
8. Շամախու աղէտը	20
9. Պետ. Գուրեանի բանաստ. II տպագր.	20
10. Պատկերներ Րաֆֆու կեանքից	40
11. Երգիծաբանակ. հատուածներ Պարոնեանի	5
12. Որտեղ կայ սէր, այնտեղ է և Աստուած Լ. Տօլստոյի	5
13. Եզրայրը եզրօրը գէմ վ. Հիւգօի	10
14. Հարսնացու և փեսացու	5
15. Ուրիշի գերեզմանի վրայ առանց ար- տասութի կն լաց լինում	10
Որոնք կը պահանջեն մէկ-մէկ օրինակ ճա- նապարհածախսը ուղարկողի վրայ. իսկ գումարով ցանկացողներին 20 գեղջ ճանապարհածախսով.	
Մեր հասցէն.	

Тифлисъ, улица Броссе, № 23, А. А. Ованесянцъ.

Գինն է 10 ԿՈՊ.

Շուտով լոյս կտեսնեն

1. ԱՐԵԱՆ ՉԱՅՆ

Գինն է 50 կ. ճանապարհածախսով

2. ԻՆՉ Է ԱԶԳՈՒԹԻՒՆԸ

Էրնեստ Ռընանի դատախօսած 1882 թ. Սօրբո-
նում և Շարլ-Բէզոյի պատասխանը նոյն հարցի
վերաբերմամբ:

Գինն է 40 կ. ճանապարհածախսով

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0340975

